

УДК 159.9:34

Вікторія ПЕТРУШЕНКО

доктор медичних наук, професор,
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова
<https://orcid.org/0000-0002-9255-403X>
e-mail: petrushenkopsychology@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ: КЛІНІЧНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена розгляду еволюції концепцій в юридичній психології, які беруть свій початок ще з моменту її становлення як окремої галузі знання, з увагою на їхній прояв у парадигмах психології права другої половини ХХ століття. Робота містить викладення тенденцій розвитку основних юридико-психологічних напрямків у другій половині ХХ століття, в контексті парадигмального підходу авторства Томаса Семюела Куна та аналізу впливу на них основних психологічних напрямків, таких як психоаналіз, біхевіоризм та когнітивізм.

Серед висновків дослідження визначено, що з другої половини ХХ століття спостерігається процес переходу юридично-психологічної проблематики до соціально-гуманітарної площини. Основною тенденцією цього прояву є перехід розгляду соціально-правової поведінки від намагання логіко-формалізувати наявне знання, що було притаманно юридико-психологічним парадигмам з 1950 по 1985 роки до його «гуманітаризації».

Ключові слова: юридична психологія; парадигма; антропологічна парадигма; клінічна парадигма; правова поведінка; соціальний контекстуалізм.

Viktoriia PETRUSHENKO

National Pirogov Memorial Medical University

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL PSYCHOLOGY IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY: THE CLINICAL-ANTHROPOLOGICAL ASPECT

The article outlines various concepts that were used since the beginning of legal psychological development and follows their evolution up to the late 20th century. Thus, it outlines various developmental issues in the main legal and psychological directions in the second half of the 20th century, in the context of Thomas Samuel Kuhn's paradigmatic approach and consideration of the influence of the main psychological paradigms, for instance, behaviorism, psychoanalysis, and cognitivist psychology.

The article relies on the systematization of basic anthropological and clinical paradigmatic concepts in modern legal psychology and describes social determinism as a framework used to develop programs to prevent the formation of a criminogenic environment, based on modeling external factors that will affect an individual's behavior. In the behaviorist context, this manifestation caused a transition to social behaviorism, represented by Albert Bandura. In an interparadigmatic context, the implementation of elements of anthropology made it possible to talk about the development of new synthetic theories of psychological development,

in particular in the works of Deleuze and Guattari and the social-psychological oriented psychoanalysis of Erich Fromm.

Among the conclusions of the study, it was determined that in the development of legal psychology since the second half of the 20th century, there has been a process of transition to the socio-humanitarian character of the problem study, as well as consideration of social-legal behavior from an attempt to logically formalize the available knowledge, which was inherent in legal-psychological paradigms from 1950 to 1985. Accordingly, said changes led to the phenomenon of paradigm shift in legal psychology and the emergence of the social constructivist paradigm in the 21st century.

Keywords: legal psychology; paradigm; anthropological paradigm; clinical paradigm; legal behavior; social constructivism.

<https://doi.org/10.31891/PT-2026-3-27>

Стаття надійшла до редакції / Received 04.07.2026

Прийнята до друку / Accepted 17.08.2026

Опубліковано / Published 27.08.2026

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Вікторія ПЕТРУШЕНКО

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Враховуючи особливості авторської періодизації [2] етапів розвитку юридичної психології, яка спирається на парадигмальний підхід, розроблений Томасом Семюелом Куном [10], можна визначити шість основних парадигм в юридичній психології, які історично змінювали одна одну: клінічна (медико-психологічна), антропологічна, біхевіористська, когнітивістська, екзистенційно-гуманістична та соціально-контекстуальна. З метою їхньої подальшої систематизації та встановлення чіткої кореляції між сучасними і традиційними періодами розвитку юридичної психології, варто здійснити подальшу диверсифікацію визначених парадигм. Відтак, двома засадничими, «традиційними» парадигмами в юридичній психології є клінічна та антропологічна, які репрезентують два різні підходи до проблематики юридичної психології, а саме до пояснення причин соціально-правової поведінки: індивідуально-детермінантний та соціально-детермінантний. Відповідно, наступні парадигми в юридичній психології спираються на доробок перших. В межах цієї наукової проблематики виникає необхідність проведення історико-порівняльного аналізу між традиційними та сучасними парадигмами в юридичній психології, зокрема в екзистенційно-гуманістичній та соціально-контекстуальній парадигмах, які репрезентують тенденції розвитку юридичної психології у другій половині XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед публікацій за останні п'ять років, варто відзначити ряд статей, які розкривають питання, дотичні до досліджуваної проблематики. Зокрема, стаття М. Spruill та А. Lewis присвячена визначенню особливостей та ефектів юридичного та соціологічного впливу на індивідуальну психологію, в тому числі на поведінку людини [13]. С. Van De Graaf у своїй роботі визначає характерні риси взаємозв'язку процесу функціонування законодавства з соціально-психологічними процесами [14]. Е. Hoffman у своїй праці 2022 року визначає тенденції розвитку напрямку юридичної психології, зокрема її сучасний стан та перспективи. Відповідно, ця робота нам буде корисною для характеристики стану розвитку екзистенційно-гуманістичної юридико-психологічної парадигми в кінці XX століття [7]. К. Gray, Н. Devine, Е. Kubin розглядають соціально-правові та юридико-психологічні особливості в контексті кримінології та адміністрування пенітенціарної системи [6].

У роботі також присутні класичні теоретичні праці та їхній сучасний аналіз і критика, зокрема у своєму дослідженні R. Wilson та А. Faramelli аналізують юридико-психологічний аспект розгляду інституційної психотерапевтичної та психіатричної практики, а також тенденції їхньої зміни у другій половині XX століття, з акцентом на роботах Жюльє Дельоза та Фелікса Гваттарі [15]. Також аналізу робіт зазначених французьких дослідників присвячена робота вітчизняних авторів: Н. В. Зінченко, М. О. Харламов, О. В. Штепа, яка містить соціально-психологічний та юридико-психологічний аспект розгляду праць Дельоза та основних концепцій його доробку з Гваттарі в контексті «філософізації» та «гуманітаризації» юридико-психологічного знання у другій половині XX століття [1].

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є систематизувати елементи антропологічної та клінічної парадигм юридичної психології у її сучасних напрямках. Відповідно, для досягнення поставленої мети нами було визначено ряд завдань: по-перше, охарактеризувати риси переходу від традиційних до сучасних парадигм у юридичній психології; по-друге, систематизувати особливості антропологізму та клініцизму; по-третє, порівняти прояви клініцизму та антропологізму в сучасних парадигмах юридичної психології. Для досягнення мети та завдань дослідження, були використані наступні методи: системний, структурно-функціональний та історико-компаративний. Системний метод був використаний для визначення сталих взаємозв'язків між

антропологічними та клінічними елементами розвитку юридико-психологічного знання, структурно-функціональний метод знадобився для диференціації елементів соціального та індивідуального детермінізму, а історико-порівняльний метод використовувався для визначення хронологічних закономірностей розвитку психології права.

Виклад основного матеріалу

Вплив антропологізму та клініцизму в сучасних напрямках юридичної психології варто розглядати через призму парадигмальної субстантивної зміни характеру її спрямованості [10]. Для цього, варто розібрати предмет дослідження психології права. Як окрему галузь знання, юридичну психологію можна класифікувати з кінця XIX століття, коли з'являються роботи, які стосуються питань, що досліджують соціально-правову поведінку людини, а також її основні детермінанти. Таким чином, предмет дослідження юридичної психології є безпосередньо дотичним до психологічної науки, однак, прикладний її аспект проявляється в контексті юриспруденції. Перед цим варто зазначити, який період ми вважаємо традиційним, а який сучасним в юридичній психології. Традиційний період визначають дві першопочаткові парадигми, відповідно транзит починається з 1950-го року, коли в сфері юридичної психології відбувається імплементація ідей з парадигм когнітивізму та біхевіоризму. Сучасний період в розвитку юридико-психологічної проблематики починається з 1980-х років, коли нові парадигми в юридичній психології є радше синтетичними та загальнонауковими [2].

Отже, ми можемо виокремити позитивістську тенденцію в юридичній психології починаючи з 1950-х років. Позитивізм, як напрям (метод) наукового пізнання домінує в природничих дисциплінах, та спирається на емпіричні чисто доказові знання. Таким чином, всі факти можна підтвердити або спростувати –

від цього і походить така назва. За рахунок доробку біхевіористів та особливо когнітивістів протягом наступних тридцяти років було здійснено спроби логіко-формалізувати дослідження у сфері юридичної психології [3, р. 123-125]. Варто також зазначити, що на той час дослідження поведінки людини у сфері кримінології найчастіше і послуговувалося біхевіористським підходом [6]. Однак варто зазначити про те, що ці два напрямки не були єдиними, що намагалися логіко-формалізувати психічні процеси. Зокрема, такі спроби були зроблені і в психоаналітичній парадигмі через структуралістське (або пост-структуралістське) вчення Жака Лакана, який намагався у своїх семінарах з 1953 по 1980 вивести логіко-формалізовану структуру

несвідомих процесів за допомогою таких категорій суб'єктно-об'єктних відносин. Однак, на відміну від когнітивістів, у логіко-формалізованих відношеннях Лакана присутній елемент зовнішнього – соціального, саме тому його підхід кардинально відрізняється від когнітивістського.

Основними викликами, з якими стикались в даному випадку когнітивісти, полягали у самих особливостях психологічного підґрунтя правового процесу, так як соціальна складова юриспруденції є її невід'ємною частиною. При взаємодії в межах правового процесу, людина завжди перебуває у певній взаємодії з конкретним суб'єктом. Навіть якщо справа стосується особисто тільки однієї людини, іншим суб'єктом виступатиме юридична особа чи складові державних інститутів [13]. В цьому і полягає основна проблема когнітивістського напрямку в юридичній психології, адже вона ігнорує соціальну складову правових відносин. Внаслідок цього, предметом дослідження юридичної психології нами визначена саме соціально-правова поведінка людини, адже її дії будуть завжди залежати не тільки від законодавства та формальних чи кодифікованих норм, а й від соціального оточення індивіда.

Починаючи з ще з 1970-х років, акцент юридико-психологічних праць починає тяжіти до «філософізації» та «гуманітаризації» [14, р. 11-12; 8]. У психоаналітичній парадигмі, спираючись на вчення Зигмунда Фрейда відхід від клініцизму поступово відбувається під проводом соціального осмислення проблеми несвідомого [8]. До прикладу, послідовник Фрейда, французький психоаналітик Жак Лакан визначає сам процес формування несвідомого в контексті так званого «Іншого дискурсу», тобто в процесі оволодіння мовленням. Таким чином, фактично, за Лаканом сам предмет дослідження психоаналізу з'являється завдяки соціалізації людини. У біхевіористській парадигмі також відбувається подальша «соціологізація» напрямку в контексті соціального біхевіоризму Альберта Бандури. Також, у 1972 році відбувається публікація праці Жили Дельоза та Фелікса Гваттарі «*Анти-Едін*», яка критикує психоаналіз з точки зору його теоретизації дитячого переживання та зумовленості внаслідок цього всієї подальшої поведінки людини [4]. Цим можна пояснити відповідну назву праці, потім ці ідеї отримують продовження в їхній колективній праці «*Тисяча Плато*» в 1980 році. На противагу цьому, автори пропонують новий номадологічний підхід що мав більш синтетичний характер та поєднував в собі дослідження поведінки людини, зокрема проблематику формування в людини бажань, через набір різних критеріїв та чинників, на відміну від психоаналізу [4]. Зокрема, при розгляді прояву бажань, Дельоз та Гваттарі проводять аналогію з процесом товарного

виробництва, який складає основу економічної діяльності. В тому числі, розглядаючи в нашому контексті еволюцію знання, вони протиставляють ієрархічній теорії розвитку, яка була домінантною в континентальній філософії, децентралізовану альтернативу, яка комбінує в собі безліч різноманітних взаємовпливів. Такий підхід отримав назву «*ризом*», використовуючи біологічну аналогію, та символізує централізований за своїм характером тип розвитку суспільства, в тому числі й епістемологічного [1].

Таким чином, можемо стверджувати про «соціальний транзит» або «гуманітаризацію» юридичної психології після 1980-х років. Як ми уже зазначали двома провідними парадигмами після 1980-х років є екзистенційно-гуманістична та соціально-контекстуальна парадигми.

Відтак не можна не згадати німецького психоаналітика Еріха Фромма, який остаточно ввів розділення на «індивідуальну» та «соціальну» психологію у своєму теоретичному доробку. В даному випадку нас цікавить саме Фромм, адже багато в чому саме на його вчення спирається новий за своєю якістю напрям у юридичній психології, який з 1980-х років набере парадигмального характеру – екзистенційний гуманізм [5]. Додаючи до цієї теорії розділення та філософізацію психологічної та соціально-психологічної проблематики Дельозом та Гваттарі [9], можна говорити про сприятливі передумови формування соціально-контекстуальної парадигми [11] в юридичній психології після екзистенційно-гуманістичної.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, спадок антропологічної та клінічної парадигм в сучасній юридичній психології ми можемо систематизувати за теоретичним та прикладним доробком. У прикладному контексті, елементи антропологізму, зокрема вказаного соціального детермінізму використовуються для розробки програм запобігання формуванню криміногенного навколишнього середовища, спираючись на моделювання екстернальних факторів, що будуть впливати на поведінку індивіда. В поведінковому напрямку, даний прояв спричинив перехід до соціального біхевіоризму. В міжпарадигмальному контексті, імплементація елементів антропологізму дала змогу говорити про розвиток нових синтетичних теорій психічного розвитку, зокрема у працях Дельоза та Гваттарі. Також з цим аспектом пов'язане збільшення ролі соціальної психології у теоретичній проблематиці юриспруденції, зокрема за рахунок наукового доробку Еріха Фромма.

Щодо перспектив подальших досліджень, то можна стверджувати, що визначення тенденцій розвитку юридичної психології в другій половині XX століття, відкриває можливості систематизації та прослідковування еволюції розвитку психології права у XXI столітті, зокрема відношення соціально-контекстуального напрямку з екзистенційно-гуманістичним. Визначення ключових аспектів прояву антропологізму та клініцизму в сучасних парадигмах юридичної психології допомогли при загальній систематизації основних закономірностей розвитку юридико-психологічного процесу в історико-порівняльному контексті.

Література

1. Зінченко Н. В., Харламов М. О., Штепа О. В. Філософсько-соціологічна проблематика у праці «Ризома» Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. № 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18409146>.
2. Петрушенко В. В. Теоретичні засади формування антропологічної та клінічної парадигм у межах юридичної психології. *Психологічний часопис*. 2024. Т. 10, № 6. С. 31-55. DOI: 10.31108/1.2024.10.6.2.
3. Aliche M. D., Weigel S. H. The Reasonable Person Standard: Psychological and Legal Perspectives. *Annual Review of Law and Social Science*. 2021. Vol. 17, № 1. P. 123-138. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-111620-020400>.
4. Deleuze G., Guattari F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* / translated from the French by R. Hurley, M. Seem, H. R. Lane. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. 423 p.
5. Fromm E. *Escape from Freedom*. New York : Henry Holt and Company, 1994. 301 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL1082108M/Escape_from_freedom
6. Gray K., Devine H., Kubin E. The psychology of victimhood in the law. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*. 2026. Vol. 13, № 1. P. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.1177/23727322251405850>.
7. Hoffman E. Ideas that matter: Humanistic psychology, past, present, and future. *Journal of Humanistic Psychology*. 2022. Vol. 65, № 5. P. 916-918. DOI: <https://doi.org/10.1177/00221678221112135>.
8. Hollan D. W. Anthropology and Psychoanalysis: The Looping Effects of Persons and Social Worlds. *Annual Review of Anthropology*. 2022. Vol. 51, № 1. P. 155-171. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-101819-110107>.

9. Jenkins A. Deleuze and Psychology: Philosophical Provocations to Psychological Practices. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*. 2018. Vol. 39, № 1. P. 124-126. DOI: <https://doi.org/10.1002/anzf.1287>.
10. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. International Encyclopedia of Unified Science. Vol. 2, № 2. Chicago : University of Chicago Press, 1962. XVII, 210 p.
11. Sinha C. The Social Context of Consciousness: An Integrative Framework for Neuroscience, Psychology, and Law. *Integrative Psychological and Behavioral Science*. 2025. Vol. 59, № 1. Art. 27. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12124-025-09896-6>.
12. Smieszek M. A Meta-View Psychology of Legal Categories. *Contesting Cosmopolitan Europe*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2022. P. 43-66. DOI: https://doi.org/10.5117/9789463727259_ch02.
13. Spruill M., Lewis N. A. How do people come to judge what is «Reasonable»? Effects of legal and sociological systems on human psychology. *Perspectives on Psychological Science*. 2022. Vol. 18, № 2. P. 378-391. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916221096110>.
14. Van De Graaf C. Procedural fairness: Between human rights law and social psychology. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2021. Vol. 39, № 1. P. 11-29. DOI: <https://doi.org/10.1177/0924051921992749>.
15. Wilson R., Faramelli A. Spaces of Refuge: the clinical practice of Félix Guattari and institutional psychotherapy. *Deleuze and Guattari Studies*. 2022. Vol. 16, № 4. P. 623-641. DOI: <https://doi.org/10.3366/dlgs.2022.0497>.

References

1. Alicke M. D., Weigel S. H. The Reasonable Person Standard: Psychological and Legal Perspectives. *Annual Review of Law and Social Science*. 2021. Vol. 17, № 1. P. 123-138. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-111620-020400>.
2. Deleuze G., Guattari F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* / translated from the French by R. Hurley, M. Seem, H. R. Lane. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2000. 423 p.
3. Fromm E. *Escape from Freedom*. New York : Henry Holt and Company, 1994. 301 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL1082108M/Escape_from_freedom
4. Gray K., Devine H., Kubin E. The psychology of victimhood in the law. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*. 2026. Vol. 13, № 1. P. 36-43. DOI: <https://doi.org/10.1177/23727322251405850>.
5. Hoffman E. Ideas that matter: Humanistic psychology, past, present, and future. *Journal of Humanistic Psychology*. 2022. Vol. 65, № 5. P. 916-918. DOI: <https://doi.org/10.1177/00221678221112135>.
6. Hollan D. W. Anthropology and Psychoanalysis: The Looping Effects of Persons and Social Worlds. *Annual Review of Anthropology*. 2022. Vol. 51, № 1. P. 155-171. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-101819-110107>.

7. Jenkins A. Deleuze and Psychology: Philosophical Provocations to Psychological Practices. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*. 2018. Vol. 39, № 1. P. 124-126. DOI: <https://doi.org/10.1002/anzf.1287>.
8. Kuhn T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. International Encyclopedia of Unified Science. Vol. 2, № 2. Chicago : University of Chicago Press, 1962. XVII, 210 p.
9. Petrushenko V. Teoretychni zasady formuvannia antropolohichnoi ta klinichnoi paradyhm u mezhakh yurydychnoi psykholohii. *Psykholohichniy chasopys*. 2024. T. 10, № 6. S. 31-55. DOI: 10.31108/1.2024.10.6.2.
10. Sinha C. The Social Context of Consciousness: An Integrative Framework for Neuroscience, Psychology, and Law. *Integrative Psychological and Behavioral Science*. 2025. Vol. 59, № 1. Art. 27. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12124-025-09896-6>.
11. Smieszek M. A Meta-View Psychology of Legal Categories. In *Contesting Cosmopolitan Europe*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2022. P. 43-66. DOI: https://doi.org/10.5117/9789463727259_ch02.
12. Spruill M., Lewis N. A. How do people come to judge what is «Reasonable»? Effects of legal and sociological systems on human psychology. *Perspectives on Psychological Science*. 2022. Vol. 18, № 2. P. 378-391. DOI: <https://doi.org/10.1177/17456916221096110>.
13. Van De Graaf C. Procedural fairness: Between human rights law and social psychology. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2021. Vol. 39, № 1. P. 11-29. DOI: <https://doi.org/10.1177/0924051921992749>.
14. Wilson R., Faramelli A. Spaces of Refuge: the clinical practice of Félix Guattari and institutional psychotherapy. *Deleuze and Guattari Studies*. 2022. Vol. 16, № 4. P. 623-641. DOI: <https://doi.org/10.3366/dlgs.2022.0497>.
15. Zinchenko N. V., Kharlamov M. O., Shtepa O. V. Filosofsko-sotsiolohichna problematyka u pratsi «Ryzoma» Zh. Deloza ta F. Hvattari. *Visnyk humanitarnykh nauk*. 2026. № 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18409146>.